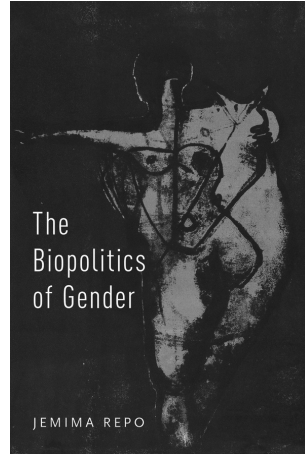

GENDER-KÄSITTEEN JÄLJILLÄ

Anna Elomäki

Jemima Repo (2015) *Biopolitics of Gender*. New York: Oxford University Press, 232 s.

Biopolitics of Gender tarjoaa foucault'laisen genealogian yhdestä feministisen teorian keskeisimmästä käsitteestä, sukupuolen sosiaalista, kulttuurista ja koettua ulottuvuutta kuvaamaan käytetystä gender-termistä. Yhtäältä teos jatkaa ja syventää Foucault'n analyysia tavasta, jolla yksilöitä ja itse elämää kontrolloidaan biologisen sukupuolen ja seksuaalisuuden kautta. Toisaalta kirja on tärkeä, kriittinen puheenvuoro feministiseen gender-teoriaan. Kirja tarjoaa myös uusia näkökulmia keskusteluun feminismiin ja uusliberalismin suhteesta.

Repo kehottaa teoreetikoita ja aktivisteja ajattelemaan gender-käsitettä uudella tavalla, historiallisena biovallan teknologiana, joka seksuaalisuuden tavoin tarjoaa mahdollisuuksia kontrolloida ihmisten ruumiita ja väestöjä. Tästä näkökulmasta gender-käsite näyttää vallan instrumenttina, jota voidaan käyttää niin feministisiin, biopoliittisiin kuin uusliberaaleihin päämääriin. Kirjaa voi lukea monella tapaa: katsauksena gender-termin historiaan, sukupuolten tasa-arvon käsitteen ja tasa-arvopolitiikan kriittisenä analyysina sekä feministisen

gender-teorian kritiikkiä.

SEKSOLOGIASTA VÄESTÖTIETEESEEN

Yleensä gender-termi ja sex/gender jaottelu liitetään 1970-luvun feministiajattelijoihin ja pyrkimykseen kyseenalaistaa binaarista sukupuolta ja sukupuoleen liittyvää valtaa. Repo osoittaa kirjassaan, että termiä on käytetty myös muissa konteksteissa, hyvin erilaisiin tarkoituksiin. Repo kuljettaa lukijan 1950-luvun seksologien klinikoilta 1970-luvun feministien gender-teoriaan ja 1980-luvun väestötieteellisistä teksteistä Euroopan unionin tasa-arvopoliittisiin asiakirjoihin.

Käsitteen ensimmäinen käyttäjä, interseksuaalisia lapsia tutkinut ja hoitanut Edward Money viittasi käsitteellä kognitiiviseen käyttäytymismalliin, sukupuolirooliin, jonka hän näki irrallisena fyysisestä ruumiista. Lapsen oli hänen mukaansa mahdollista omaksua miehen tai naisen sukupuolirooli biologisesta sukupuolesta riippumatta, kunhan hänen sukupuolielimensä leikataan vastaamaan tätä roolia. Transseksuaalisuutta tutkinut ja hoitanut Richard Stoller puolestaan erotti ensimmäisenä biologisen ja sosiaalisen sukupuolen toisistaan. Myös sukupuoli-identiteetin käsite juontaa juurensa Stolleriin. Stoller teki sukupuolen sosiaalisesta ja psykologisesta ulottuvuudesta – gender – uuden teellisen tiedon kohteen.

Repo tuo esille, miten seksologien gender-käsite toimi välineenä vahvistaa binaarista sukupuolta ja diagnosoida ja kontrolloida poikkeavuutta. Erot biologisen sukupuolen ja sukupuoliroolin tai sosiaalisen sukupuolen välillä nähtiin uhkana yksilön hyvinvoinnille sekä yhteiskunnan järjestykselle. Siinä missä Money pyrki kontrolloimaan tapaa, jolla ihmiset performativivat sukupuoltaan, Stoller koitti hallita ihmisten sisäistä ymmärrystä sukupuolestaan. Repo korostaa, että gender-käsitteen avulla ei kontrolloitu pelkästään poikkeavina pidettyjen yksilöiden sukupuolta ja seksuaalisuutta, vaan myös perheensääisiä sukupuolirooleja sekä affektiivisia suhteita. Reproductiivisesti tasapainoisten yksilöiden ohella tuotettiin reproductiivisesti tasapainoisia perheyksiköitä. Gender-käsite oli siis alusta saakka sidoksissa biopoliittiseen tarpeeseen kontrolloida yhteiskunnan ja elämän uusintamista.

Gender-termi ei siis ole feministien keksintöä, vaan feministiteoreetikot ovat ottaneet termin käyttöönsä ja antaneet sille uusia, progressiivisia merkityksiä. Myös 1970-luvulta alkaen kehitelty feministinen gender-teoria on joutunut kaappauksien kohteeksi. Feministiset näkemykset sosiaalisesta sukupuolesta ja sukupuolinnormeista nivoutuvat paitsi elämäprosessien kontrollointiin tähtäävään biopoliittikkaan myös uusliberaaliin talousrationaalisuuteen.

Yksi tällainen feministisen gender-teorian hyödyntämisen konteksti on Revon mukaan 1980-luvun väestötiede, jonne gender-termi kulkeutui feminististen väestötieteilijöiden kautta. Ajatus sukupuolen sosiaalisesta ulottuvuudesta omaksuttiin nopeasti myös väestötieteen valtavirrassa, sillä se tarjosi väestötieteilijöille seksuaalisuutta ja biologista sukupuolta monisyisemmän työkalun selittää väestötieteellisiä trendejä ja ohjata ihmisten käytöstä hedelmällisyyden optimoimiseksi. Väestötieteen piirissä gender-käsite yhdistyi entistä vahvemmin biopoliittikkaan ja ihmislajin uusintamiseen. Samalla se alkoi kietoutua uusliberaaliin talousrationaalisuuteen ja väestötieteilijöitä inspiroivaan inhimillisen pääoman teoriaan, jossa yksilöt nähdään laskelmoivina, omaa etua tavoittelevina toimijoina ja jossa maailma näyttäytyy investointeina, hyötyinä ja kustannuksina.

TASA-ARVOPOLIITIIKKA BIOPOLIITTISENA HALLINTANA

Viime vuosina on tehty paljon tutkimusta feminismiin, tasa-arvopoliittikaan ja uusliberalismin suhteesta. Yhtäältä feminismi ja tasa-arvopoliittika on nähty kapitalismin ja uusliberalismin käyreinä tai ainakin uusliberaalin politiikan tahattomina legitimoijina. Toisaalta talouden arvoja, päämääriä ja käytäntöjä kaikille elämänalueille levittävän uusliberaalin rationaalisuuden on katsottu muovanneen tasa-arvopoliittikan ja feminismin puhetapoja, käytäntöjä ja prioriteetteja sekä feministisiä subjekteja. Revon fokus biopoliittikkaan ja biovaltaan tuo tähän keskusteluun uuden ulottuvuuden. Vaikka Foucault'n uusliberalismianalyysi on kiinteässä yhteydessä biopoliittikkaan, tämä on toistaiseksi jäänyt sivuun feministisessä, Foucault' ajattelusta

ammentavassa uusliberalismikirjallisuudessa.

EU-tasolla sukupuolten tasa-arvo esitetään usein samanaikaisesti ratkaisuna väestön ikääntymiseen: keinona lisätä työllisyysastetta ja talouskasvua sekä parantaa kilpailukykyä. Aiemmassa tutkimuksessa huomio on painottunut jälkimmäiseen. Repo puolestaan lukee EU:n tasa-arvopolitiikkaa biopolitiikana, joka pyrkii ohjaamaan sekä sukupuolittuneiden yksilöiden produktiivista että reproduktiivista käyttäytymistä koko yhteiskuntaa hyödyttävällä tavalla.

Repo kiinnittää erityistä huomiota työn ja perheen yhteensovittamiseen. Tästä EU:n tasa-arvopolitiikan keskeisestä alueesta on feministisessä EU-tutkimuksessa kirjoitettu paljon. EU:n tasa-arvopolitiikan on muun muassa nähty kaapanneen feministisen työn ja perheen tasapainoon liittyvän keskustelun ja kääntäneen sen välineeksi naisten työllisyysasteen nostamiseksi. Repo muistuttaa, että EU-tasolla yhteensovittamisella on yhtä lailla tähdätty naisten lisääntymispotentialin optimointiin. Työn ja perheen yhteensovittamisen tarkoituksena ei siten ole niinkään ollut saada äitejä työelämään, vaan varmistaa että naiset jakavat aikansa parhaalla mahdollisella tavalla lisääntymisen ja palkkatyön välillä. Näin yhteiskunnan tasolla maksimoidaan taloudellinen tuottavuus ja optimoidaan reproduktiivinen tuottavuus. Työn ja perheen yhteensovittaminen – ja sitä myötä EU:n tasa-arvopolitiikka – on biovallan teknologia, jonka avulla hallitaan sekä väestöä että taloutta.

Kuten 1980-luvun väestötieteessä, myös EU:n tasa-arvopolitiikassa pyrkimys väestön ja lisääntymisen kontrollointiin ja optimointiin yhdistyy uusliberaaliin talousrationaalisuuteen. Työn ja perheen yhteensovittaminen uudelleenmerkityksellistetään hyvinvointipolitiikasta yksilön valintamahdollisuuksien turvaamiseksi. Repo huomauttaa osuvasti, että samat työn ja perheen yhteensovittamisen politiikkatoimenpiteet, jotka olivat ennen näyttäneet riskin kollektivistisointina, ymmärretään nykyään ihmisten käyttäytymistä ohjaavina ”porkkanoina” tai yksilön päätöksentekoprosessin mahdollistajina.

Repo käy myös jonkin verran kriittistä keskustelua siitä, miten Moneyn lanseeraama sukupuoli-roolin käsite elää EU:n tasa-arvopolitiikassa: suku-

puoliroolit on alettu nähdä tasa-arvon ensisijaisena esteenä ja yksilöiden vapauttamisesta rooleja purkamalla on tullut keskeinen tasa-arvopolitiikan muoto. Tasa-arvotyön kentällä keskustelu sukupuolirooleista tai -normeista nähdään usein edistyksellisenä. Revon huomiot sukupuoliroolipuheen ja uusliberaalin rationaalisuuden yhteyksistä kannattaa ottaa huomioon.

GENDER-TEORIAN KRITIIKKI

Repo kyseenalaistaa gender-käsitteen keskeisyyden feministisessä ajattelussa ja varoittaa feministejä sen kontingentista luonteesta. Revon kritiikin perustana ei ole vain käsitteen limittyminen biopoliittiseen ja uusliberaaliin hallintaan, vaan myös sen kytkös lääketieteellisiin ja psykiatriisiin tapoihin kontrolloida ja normalisoida seksuaalisuutta, biologista sukupuolta ja poikkeaviksi miellettyjä ruumiita.

Käsitteen 1950-luvun seksologiaan ulottuvat juuret lienevät jossain määrin tutut 1970-luvun feministiseen ajatteluun tutustuneille – termin ensimmäiset käyttäjät kun viittasivat suoraan Stollerin ja Moneyn tutkimuksiin – mutta gender-termin historiasta puhutaan sukupuolentutkimuksen opetuksessa yllättävän vähän. Meidän on syytä tietää tarkemmin, mistä tieteenalamme englanninkieliseen nimeen yltänyt termi on peräisin ja missä muissa yhteyksissä sitä käytetään. Revon kirja vastaa juuri tähän tarpeeseen. Kuten Repo muistuttaa, genealogia ei koskaan ole lopullinen ja aukoton. Kirja ohjaakin lukijaa tarkastelemaan kriittisellä silmällä muita konteksteja, joissa gender-termiä on viime vuosikymmeninä käytetty tai joissa sen merkityksestä on taisteltu.

*FT Anna Elomäki, tutkijatohtori,
sukupuolentutkimus, Helsingin yliopisto
anna.elomaki@helsinki.fi*